

Svitávka,

městečko v rozšířeném údolí Svitavině na místě, kde přijímá z levé strany potok Semič (320 m). Jméno má po řece, jako město Svitavy.

Domy, částečně jednopatrové, stojí kolem velikého náměstí, z něhož vybíhá ulice Brněnská a Zámostí. Sv. obce vypíná se homolovité a téměř osamocené návrší Hradisko, kolem něhož domy v údolí seskupené slovou Podhradiskem.

Opodál západní strany jde říšská silnice, na níž (0•5 km sz.) samota Labuť, vedle jest trať spol. státní dráhy se zástavkou omnibusových vlakův.

Na náměstí mezi domy jest jednopatrová radnice s občanskou záložnou ; vedle býval za stara pivovar.

Při j. straně na malé vyvýšenině stojí kostel, obepjatý vysokou a silnou zdí hřbitovní, blíže něho fara, opodál v ulici nová budova školní.

Dříve byl v místě veliký hostinec, patřící klášteru Hradištskému, zvaný panský dům, jenž r. 1776 prodán soukromému majiteli ; tolikéž i mlýn odtržen od velkostatku r. 1786. Mimo to jest zde veliká soukenná továrna firmy Löw-Ber. Také sem patří tři strážné domky železniční a samota Hodíška (3 km sv. na potoce Semiči).

Roku 1783 bylo ve Svitávce 16 pololánků, 6 čtvrtníků, 34 zahradníků, 28 domkářů, úhrnem 84 čísel. R. 1786 rozdělen panský dvůr, a zřízeno z něho 7 velikých familií po 15 měrách, 3 prostřední po 5 m. obdržel mlynář, papírník a olejník, 62 malých dílů po 21/2 m. přidáno zahradníkům a domkářům, tak že r. 1793 bylo 97 č. a 713 obyv ; r. 1846 113 č. a 672 obyv. ; r. 1900 164 č. a 163 obyv., živících se rolnictvím, prací v továrně, 1527 Čechů, 87 Němců ; 1519 kat., 37 evang., 67 židův.

O původě Svitávky jest pověst, zaznamenaná již počátkem XIX. století.¹⁾

1) Za křížových válek na Hradisku sídlil rytíř Chobol, kterýž, ačkoli již všude bylo rozšířeno křesťanství, měl doma obětnici, v níž choval bohyni a obětoval jí. Měl jedinou dceru 19letou Anežku, která kromě víry křesťanské, kterouž ji vštípila nebožka matka, měla býti poslušna otce ve všem. Tehdy táhli z dalekého okolí různí vládykové do boje, mezi nimi i Crha Stránský, jenž pobyl na hradě a zde se zasnoubil s Anežkou, které slíbil, že se vrátí do dvou let. Ale stalo se tak později. Mezi tím ucházel se o ruku Anežčinu obstarožný rytíř, Anežka si vyžádala lhůty,

Kuželovitý vrch Hradisko vypíná téměř 70 m nad rovinné údolí a jest kolem ohraničen strmými stráněmi, toliko na v. straně jest spojen úzkým prohnutým sedlem s ostatním břehem horským. Témě tvoří elipčitou rovinku (v ochoze 105 m), při jejíž v. straně stojí kaplička sv. Ducha (a kříž), vystavená prý na pamět, že v sobotu před sv. Duchem byl dobyt hrad. Na místě tomto skutečně stávala dřevěná tvrzka. Stával zde menší hrad kláštera Hradištského, který hájil okolního rozsáhlého jeho majetku. Západně snižuje se rovinka na stupeň (v ochoze 94 m), na němž jest prohlubeň, dle tradice bývalá studně. Nižší tento stupeň jest na západě obepiat násypem, v oblouku 46 m. Kde náhorní rovinka souvisí úzkým hřebenem s okolím, jest hřeben přetržen příkopem a valem, podnes 3 m vysokým, v němž prolomena brána. Za ním druhý, vnější val ; na j. svahu pak jde na téměř stará cesta podnes. Na hradišti jest i kulturní vrstva, v níž jsme vykopali množství střepin vlnicí zdobených, s odznaky na dnech hradištného rázu, rezavé nože, železné kopí a jiné starožitnosti středověké.

Prvá zmínka o Svitávce se čini k r. 1169, kdy král Vladislav daroval Svitávku s farou, sobotním trhem, s mýtem a s osadami Míchovem a Zboňkem klášteru Hradištskému u Olomouce ; později jsouc městečkem, od r. 1201 tvořila část panství šebetovského. Za husitských válek byla odebrána řeholníkům, r. 1461 získal ji Vaněk z Boskovic, r. 1590 zastavena opatem Janem Ponětovským z Ponětova Jindřichovi z Jezer a z Ptení (na 4 roky). Od králů českých, kteří jezdili po prastaré silnici zdejší z Prahy do Brna a jinam, dostalo se Svitávce četných výsad, jejichž doklady byly úředníky klášterními odňaty městečku. Zachovaly se však vidimované prepisy z pozdějších let, z nichž nejstarší jest listina krále Václava I. z r. 1250, z níž vyjímáme důležitější záznamy týkající se mýta.

Kupec náš, biskupův anebo kteréhokoli pána z vozu sukna drahého ať platí osm peněz, z vozu sukna šerého čtyry p., z vozu plátna 4 p., z vozu lnu, vlny, konopí, pepře, soli, pšenice, rži, ječmene, ovsa a z železa 4 p., z vozu medu, z sudu vína, z vozu chmele, kramář přespolní z vozu vyziny a velikých ryb 8 p.,

ale po skončení lhůty nechtěla se státi manželkou rytířovou. Proto byla uvržena otcem do žaláře. Zatím se vrátil Stránský, osvobodil Anežku, spálil hrad, rozdělil pozemky mezi své poddané a odstěhoval se po sňatku s Anežkou do Svitav. Při útoku byl těžce raněn bratr jeho Jan a zemřel v domku, kde bydlel ptáčník ; na pamět jeho vystavěl zde Stránský kapli a zasvětil ji sv. Janu Křtiteli.

hospodář, sedlák s čeledí svou jednou 8 p., z tuny medu 2 p., z koně, vola, krávy, vepře 2 p., z kbelíka medu aneb nesoucího na zádech jakékoli břímě, ze dvou ovec nebo kozy a z kteréhokoli živočicha po 1 penízi, z tuny herynkův, z vozu dříví 2 p.

Kdo kradmo anebo mýta pomíjející postížen jsa (tak!), ať dvojnásobně platí. Půjde pak za ním mýtný svitavský k Brnu až [k] hoře, která slove v Jedlí, k Jevíčku pak až k vodě, která se nazývá Studená. Kdo by z pýchy a vysokomyslnosti, což slavné privilegium hned zadosti neučinil, přednější země naší, to jest páni svobodní anebo ouředníci, do komory naší deset hřiven zlata, nižšího pak řádu [lidé] hřivnu zlata nechť ať zaplatí a žaláře našeho těžkou stráží ať pokutu nesou, vykupujícíe hrdla svá, jak mohou.

Na listině podepsáno mnoho pánů, z nichž někteří jsou zakladatelé domácích rodů, na př. : Crha z Třebelovic a bratr jeho Častolov (předkové pánů z Drahotůš a z Holštyňa) a j.

Král Václav I. prohlásil Svitávku za svobodné municipální městečko a dovolil obci stavěti pivovar a každému měšťanu svobodný šenk ; obec měla dle zákona trestati přestupníky, míti dva jarmarky vždy v pondělí po sv. Jiří a po sv. Havle, a vybíratí mýto na mostě. Václavem II. povoleno opevnění městečku, nepřátelským vpádem zrušenému.

Okolo r. 1342 byla Svitávka pleněna loupežným rytířem Mikšem Žampachem z Potenštejna. Za králů Karla a Ludvíka obdržela obec výsady, jejichž obsah však není znám : teprve (v chronologickém pořadě) se zachovaly ověřené opisy listiny císaře Rudolfa II. z r. 1583,¹⁾ v níž se ukazuje opět, že Svitávka bývala dávno městečkem, což se obnovuje majestátem i zmíněné oba trhy ; vysazuje král pak městečku pečeť, zejména : štít, uprostřed černým štrychem napříč rozdělený, spodní díl téhož štítu od svrchní levé až k pravé straně pošikem také černým štrychem, v němž rozdílně tři růže rozkvetlé, vrchní a spodní bílé nebo stříbrné a prostřední třetí červené nebo rubínové barvy, spodní pole téhož štítu zlaté nebo žluté barvy a svrchu modré nebo lazurové barvy. Druhá horní polovice téhož štítu žluté barvy, v němž uprostřed obraz sv. Štěpána mučeníka Božího ; v levé ruce drží k sobě stažené tři kameny přirozené barvy a v pravé ruce ratolest palmovou.

1) Dána ve Vídni, v pondělí po oktávě sv. Tří Králův.

K oběma zmíněným trhům dává král i trh týdně a povoluje pečeti listiny červeným voskem.

Originál pečeti jest ztracen ; vyobrazení jsme pořídili dle dvou otisků zachovaných na obecních účtech z r. 1749 a na rodném listě. Kolem znaku výše popsaného nápis : SIGILLVM OPIDI SWITAWKA 1583. (Tab. II., č. 5.)

Nynějším občanům není znám starý znak ; užívají jiného znaku (z XVIII. stol.) s ratolestí růžovou prostřed, kolem níž zkomolený nápis : SEKRIT RICTARZE SWITAWSEH. (Sekrýt rychtáře svitavského.) (Tab. II., č. 6.)

Také opatové kláštera Hradištského dali městečku výsady ; r. 1531 prodali občanům odúmrt za 2 kopy grošů roční dávky, r. 1564 osvobodili je robot za roční plat 28 gr. z lánu a 3 gr. od zahradníkův.

R. 1586 koupila obec od svých pánů dvě návrší za roční dávku 10 širokých tolarů, r. 1590 pole a louky od mlýna za 1064 zl. R. 1601 odstoupili opatové obci šenkování vína za 30 zl. mor., začož museli občané vyčepovati 30 věder, a r. 1609 přenechali Svitávce mýto za roční nájem 30 zl., začož museli obyvatelé upravovati cesty.

Brzy po tom vypuklo nedorozumění mezi obcí a klášterem Hradištským, hlavně pokud se týkalo poddanských poměrů, a nedorozumění změnilo se na odboj r. 1640 a 1663, začož obyvatelé městečka, dále i Knihničtí a Vážanští (vždy po 6 z každé obce) byli vězněni, na konec jim pohroženo oběšením. Toho se zalekli Svitávečtí a Knihničtí a předložili privileje, a tyto jim byly odňaty ; obyvatelé tak časem vehnáni do robot. Vážanští, kteří ani vyhrůžkami nemohli býti donuceni na vydání písemných dokladů, ušetřeni robot.

Po zrušení kláštera Hradištského zrušeny roboty, a Svitávce určeny platy robotní 706 zl. 49 kr., sypání 34 měr ječmene, dovážky 102 vozů stavebního dříví na 1 míli cesty, dodávka 17 beček vína do Šebetova z udaného místa vinného kraje, vrácení nádoby a čištění strouhy po 68 dní.

Když se stal majetníkem panství hr. Strachvic, po třech letech začal rozepři s familianty, pak i boj o poddanství s ostatními obyvateli, a boj vedli Svitávečtí až k nejvyšším instancím. Soudy vyžadovaly velmi mnoho peněz a prodloužily se do r. 1848, kdy zrušeny roboty.

Fara svitávecká patří k nejstarším na Moravě. Patronem jest

vrchnost šebetovská ; přifařeny sem Zboněk, Chrudichromy a Skalice.

Chrám P. sv. Jana Křtitele jest obklíčen mohutnou zdí, která kdysi byla částkou opevnění městečka. V nynější podobě zbudován r. 1703 opatem kláštera Hradištského. Vyhořel 10. září r. 1793 a opraven znova. R. 1834 bleskem roztržena věž, načež opravena na podobu nynější. Kostel neveliký, klenutý, má tři oltáře ; nad hlavním jest krásný obrázek hlavy, představující dle tradice pravou podobu Kristovu.

Na věži jsou zvony, z nichž největší „sv. Jan“ jest z nejstarších v okolí (z r. 1530). Pod korunou vine se nápis starého gotického písma o dvou řádcích pod sebou.

(1. ř.) Anno + dominy + my0 + quint0 + treo0 Θ hec + kampan[a] + fusa + est + ad laudem + dey + omnipotentis Θ et Θ ionys + babtyste + patrony + eclee + in +

(2. ř.) Θ swytawca + qui Θ eam + kampanam + adiret + utynam + deum + laudaret + syt + laus + deo.

Prostřední, „Pán Kristus“, ulit za opata Ferd. Václavíka r. 1750 (s latinským nápisem), umíráček ulit v Brně Klementem Stechrem r. 1791.

Kolem kostela býval hřbitov ; nyní přeložen ; zde ve zdi zasazen náhrobek valně porušený, na němž lze čísti jednotlivá slova : „Letha Panie 1560 w pa owan Pan Buoh Raciz Na přílbě s obvyklými pokryvadly s obou stran jsou klenotem račí klepeta.¹⁾ Mezi lidem žije tradice, dle níž tento kámen postaven původně do kostela svitáveckého na památku hraběnky za to ; že věnovala kostelu rozsáhlý les Kříby nad Míchovem. Obdarování však učinil vládka Herult z Herultic a na Míchově s podmínkou, aby užitky z lesa do smrti jeho brala sestra jeho Dorota Křivanova. Tato skutečně les odkázala faře s podmínkou, že půdá má náležití pánovi letovskému, užitek však že má bráti fara svitávecká. Les později odňat faře a přidán panství šebetovskému.

Budova farní jest vedle kostela ; vystavěna r. 1680 a po ohni (r. 1793) přestavěna v nynější podobě. Náležejí k ní přes 100 měř pozemkův a rozsáhlá zahrada ; výkup desátkový činil 263 zl. 30 kr. k. m.

1)Račí klepeta měla ve znaku rodina Chroustenských z Malovar a Herultové z Herultic, jak dokazuje náhrobek Jana Herulta z Herultic v kostele řeznovském z r. 1549.

Matriky založeny r. 1640.

Chrám P. býval zde již r. 1169, kdy darován i s obcí klášteru Hradištskému ; markr. Vladislav potvrdil klášteru právo patronátní r. 1215 a přisoudil mu příjmy farní. Od těch dob obsazována fara členy řádu premonstrátského jako Knihnice ; mnozí faráři stali se později opaty, jiní zemřeli zde. Náhrobky jejich spatřujeme ve vnější zdi kostelní. Za válek husitských byla fara zastavena po dvakráte, a není známo, přešla-li také do rukou nekatolických.

Dle Volného jmenuje se první farář (r. 1400) Zdeslav, r. 1417 Matěj Rohan, r. 1455-1483 Václav. R. 1501 užíval fary Petr, jenž r. 1483 pohnal Oldřicha ze Svojkova na soud ze 200 hř. zadrženého desátku ze vsi Míchova. R. 1503 přejal faru resignovaný opat klášterní Štěpán Ramba, jenž r. 1512 zemřel v klášteře jako 80letý kmet. Člen řádový a zdejší farář Jiří, jenž zde působil od r. 1531 a zemřel r. 1539, stěžoval si, že nedostává desátku od dvou sedláků z Chrudichrom. Po něm nastoupil světský duchovní Wolfgang, po jehož smrti r. 1557 se podělili o pozůstalost kněz biskup olom. a opat hradištský. Příjmů farních od .r. 1554 užíval Jan Stojan, jehož nástupcové byli : r. 1560 Kašpar, r. 1567 Jan Sajánek, r. 1567 Urban, r. 1586 Jiří, r. 1589-1597 Matěj Rahn (tehdy náležel sem i fil. kostel v Drnovicích v okr. Kunštátském), r. 1598 a 1609 Adam Štěnička, r. 1614 Jak. Kralický, r. 1629 Bartol. Jakobides, r. 1634 Vinc. Prinosius, r. 1640 Vít Jelitovský, r. 1647 Bohumír Focht, jenž obeslán na konsistoř z neznámé příčiny, r. 1657 Tom. Olšanský, r. 1660 Pav. Eusebius. Od těch dob vystřídalo se zde 17 klášterníků, kteří pouze po krátkou dobu setrvali na faře a většinou, pokud neumřeli, povoláni zpět do kláštera : R. 1777 obsazena fara naposledy řeholníkem Ludolfem Baumbergrem, jenž zemřel r. 1810. Za něho vyhořel kostel, a nastala změna patronátní ; právo přiděleno nábož. fondu, ale Baumberger mu odpíral. Po něm byl r. 1811 Kar. Bayer † 1818, Josef Rücker † 1820, Jakub Schwiedernoeh † 1828, Vavřín Mucha, děkan a školní dozorce, † 1856, Ant. Svozil † 1857, Václ. Konečný, r. 1870 Václ. Vychodil, r. 1876 Jan Horný, r. 1881 Jos. Lenhart ; od r. 1887 nyn. Farář a kons. rada Fr. Špidla.

Stará škola byla odedávna v malém domku pod kostelem a přestavěna r. 1788. Za gener. visitace r. 1804 nařídil arcibiskup olomoucký rozšíření školy na dvojtřídní. Proto zvýšila (r. 1807) obec (za 1608 zl.) školu o poschodí ; vrchnost se zavázala, že bude dávat 14 sáhů dříví na otop ; školního pomocníka platil rektor

(dostával 30 zl. z nábož. fondu) ; definitivně dvojtřídní stala se škola teprve r. 1850. R. 1874 rozšířena na trojtřídní a a přestavěna ; r. 1885 povýšena na čtyřtřídní a r. 1890 na pětítřídní. Nově zřízené třídy z nedostatku místa přeloženy do radního domu. Teprve r. 1896 zakoupeno stavení za 4000 zl. ; a na místě něho r : 1897 vystavěna nyn.. krásná budova za 30.000 zl.

Ze starších učitelů jmenují se r. 1713 Vavř. Pěch, r. 1775 Ant. Nesvadba, r. 1807 Kös ; později Heř. Ševčík, r. 1823 Frant. Konečný (zemřel cholerou r. 1836) ; odtud Mart. Pánek, krátce po něm Ant. Pelíšek † 1867. Syn jeho Rudolf byl prvním nadučitelem, † 1892 ; po té nyn. nadučitel Jan Špatinka.

Přiškoleny sem mimo Svitávku : Zboněk (2•9 km), Sasina (1•5 km) a Klevetov (2 km), obě poslední z okresu Kunštátského. Škola má 341 ž.

Úhrnný výměr pozemní plochy osadní činí 744 ha, z nichž 57 ha jest obecním majetkem.

Důležitější trati jsou : Zlatý díl, Padělíky, Obora, Zápříkopí, Ouzký, Člupy, Batolkový, na Studýnkách, na Dolech, pod Hodíšky, Čtvrť, Záhradiští, Stránce, Skalky, v Kopcích, Bahna. Potom jsou trati, které tradice klade do spojení s přepadením tvrze svitávecké, Kocholka, kde rytíř Kochol měl dvůr, Ohrázky, kde mívával dobytek v ohradě, Mordovánky, zde se stala první bitva, Hrouše, kde byl Hruša se svým lidem, Horka, zde stál velitel pěchoty a p.

V místě jsou pošta, stanoviště četnické, hasičský sbor, spolek voj. vysloužilcův. V radnici občanská záložna (má přes 100.000 K jmění) a obecní knihovna.

Z ostatních příběhů městečka se uchovalo málo, ač zajisté trpělo velmi ; neboť jest na živé silnici, která spojuje hlavní města Čech a Moravy. Již za XIII. stol. utrpěla Svitávka nepřátelskými vpády, tak že král Václav roku 1284 povolil městečku opevnění. R. 1342 pleněna Mikulášem Žampachem. Také husitské války zasáhly do osudů městských. Když přitrhli Švédové od Hodíšky (Hodíšťky) a vyplenili městečko, obyvatelé před nimi utekli.

R. 1690 přišla velká voda na městečko, tak že dosahovala až po okna.

R. 1692 dne 5. Septembris všecka obec na poručení velebného pana Methudia, t. č. inspektora, byla trestána. Všichni biti kyjemi pro tu příčinu, že se k měření dříví na lhotky nedostavili.

R. 1715 vystavěn nový kamenný most.

R. 1718 vyhořeli všichni sousedé v rynku i rathouz a škola ; rok na to vystavěna znova radnice nákladem 700 rýnských. Tehdy stěžuje si neznámý pisatel, že veliké roboty vystáli, jak obecní, tak milostivé vrchnosti. A to dosti těžká léta byla. Po dvě léta veliké sucho, žádná úroda v celém panství nebyla, všechno obilí vyhořelo jak zimní, tak jarní.

Velmi často trpěla obec živelními pohromami, hlavně povodní, při níž řeka změnila často i směr a zaplavila náměstí. R. 1787 shořelo 8 domův a pošlo mnoho dobytka. R. 1793 vyhořely náměstí i s radnicí, kostel, škola, fara; úhrnem na 50 čísel. Úředníci panští zachránili obci staré spisy a privileje, ale nevrátili jich. R. 1817 byla veliká drahota ; míra obilí za 35 zl., r. 1821 vyskytla se na krátko cholera, podobně r. 1832. Ohněm utrpěla obec také r. 1824 a 1825.

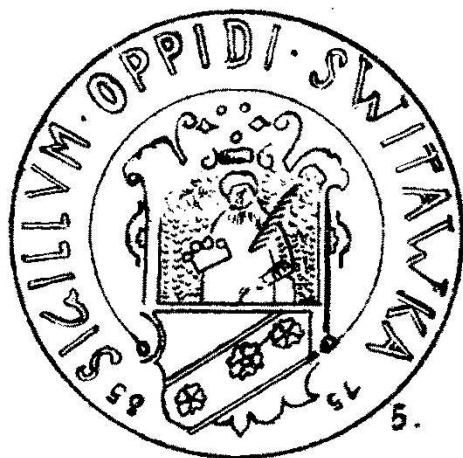
Po třicetileté válce staly se zde veliké změny majetkové ; někteří osadníci rozprodali (r. 1669) své grunty občanům, kteří z nich učinili „obecní grunty“. Pozemky jiných vystěhovalců zceleny na dvůr, jenž později rozdělen znova.

Prostřední mlýn vystavěli opatové kláštera Hradištského ; týž byl po zrušení kláštera prodán soukromníkovi. Dolní mlýn patřil mezi l. 1616-1629 Bedřichovi Drahanovskému z Pěncína, r.1636 Janu Adamovi, Koci z Dobrše, později z něho zřízena palírna a valcha, patřící soukromníkům boskovským, a konečně proměněna na velikou továrnu soukenickou, která zaměstnává na 1600 dělníkův.

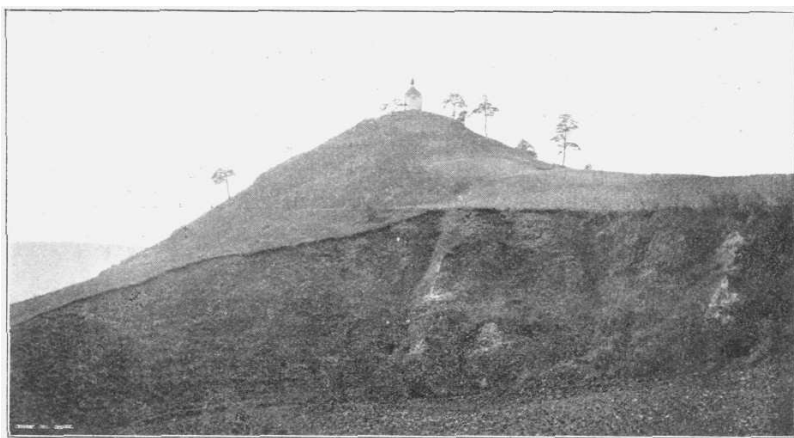
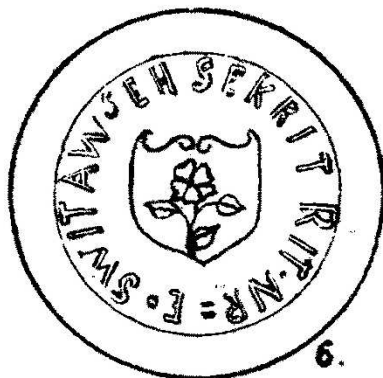
Podél městečka je trať spol. státní dráhy, která má zde zástavku.¹⁾

1)Brandl, Půhony ; pamětní kniha městečka Svitávky: Poznamenání pamětních příběhů týkajících se založení městečka Svitávky 1800 ; Fr. Lipka Starobylé náhrobní kameny na Boskovsku v Čas. Muz. sp. Olom. ; Školní kronika, založená Fr. Pelíškem ; Fr. Lipka: Soupis zvonů na Boskovsku v Čas. mor. musea zem. Fr. Lipka : Příspěvky k dějinám městečka Svitávky u Boskovic na Moravě, Čas. přátel starožitností, 1904.

Tab. II., č. 5.

Tab. II., č. 6.

Obr. 47. Hradisko nad Svitávkou.

Obr. 46. Pohled na Svitávku.